

Tam gdzie interesy Japonii i Polski, czy innych krajów regionu, pozostają zbieżne, rząd japoński w zasadzie przychylny jest naszym postulatom — i japońskie poparcie dla członkostwa Polski w OECD jest tego najlepszym przykładem.

Analizując stosunki Japonii z krajami Europy Środkowo-Wschodniej daje się zauważyć, że cechuje je nierównowaga oczekiwań i możliwości, która jest przede wszystkim pochodną przyjętej przez Japonię strategii polityki zagranicznej, a strategię tę dyktuje jej własne położenie geopolityczne i geoeconomiczne. Ponieważ zaś jedno i drugie może się zmieniać wraz ze zmianą układu sił w świecie, niewykluczone jest pojawienie się w przyszłości nowych potrzeb, a w rezultacie i wypracowania nowej strategii w polityce japońskiej, dopiero wtedy Europa Środkowa mogłaby stać się istotniejszym polem gry lub sprzymierzeńcem.

Marceli Burdelski

Dr Mahatir bin Mohamad — nota biograficzna

Premier Maleszji dr Mahatir Mohamad należy do wybijających się polityków Azji w okresie powojennym. Urodził się 20 grudnia 1925 roku w Alor Setar, w stanie Kedah. Ukończył Wydział Lekarski Uniwersytetu Malajskiego w Singapurze. W latach 1954-1957 pracował jako lekarz w państwowej służbie zdrowia, a następnie prowadził praktykę lekarską swoim rodzinnym mieście. W czasie studiów poznał swą przyszłą żonę, dr Siti Hasmah Mohod Ali.

Działalność polityczną rozpoczął w 1945 roku, wstępując do Związku Malajskiego i Malajskiego Ruchu Młodzieżowego w Kadahu. Po raz pierwszy członkiem parlamentu został w 1964 roku, jednak w kolejnych wyborach do parlamentu nie został wybrany. Jego członkiem zostaje ponownie dopiero w roku 1973 i jest nim do dziś.

Członkiem partii UNMO jest od momentu jej utworzenia w 1946 roku. W latach 1965-1969 wchodził w skład Rady Naczelnej. W 1969 r. zostaje usunięty z szeregów partii UNMO za napisanie listu krytykującego ówczesnego premiera Tunku Abdul Rahmana. Przed ponownym powrotem do UNMO pisze słynną i kontrowersyjną książkę *The Malay Dilemma*, w której wyjaśnia przyczyny zacofania ekonomicznego Malajów. Uznaje, że rozwój kraju powinien opierać się na interwencjonizmie państwowym. Książka ta została zabroniona w Maleszji.

W 1975 r. zostaje jednym z trzech wiceprzewodniczących partii, w roku 1978 pierwszym wiceprzewodniczącym, a od 1981 roku przewodniczącym. Mahatir zajmował szereg stanowisk w administracji rządowej. Był ministrem oświaty, handlu, przemysłu i wicepremierem. W lipcu 1981 roku został czwartym premierem w historii Maleszji i stanowisko to piastuje do dziś.

Żonaty, ma czterech synów i trzy córki.

Jest autorem czterech książek: *The Malay Dilemma*, *The Challenge*, *The Way Forward*, *New Deal for Asia*.

- inne formy, takie jak: turystyka, prywatna współpraca techniczna i wspólne działania w krajach trzecich w formie „usług kooperacyjnych” — wysyłanie do nich chińskich inżynierów, techników i robotników³.

Współpraca gospodarcza Japonii z Chinami była szeroko rozwinięta już poprzednio. Nawet w latach sześćdziesiątych zakres jej był znaczny, a po wycofaniu przez Moskwę swoich specjalistów setki japońskich inżynierów i ekspertów pracowały w Chinach przy realizacji wspólnych projektów. To w Japonii ChRL kupowała wtedy głównie wiele nowoczesnych maszyn i urządzeń. Współpraca ta rozwinęła się jeszcze bardziej po normalizacji stosunków dyplomatycznych między obydwojma krajami w 1972 r.⁴ (stało się to możliwe po nawiązaniu współpracy ChRL z USA, jak też odzyskaniu należnego jej miejsca w ONZ w 1971 r.). Podczas gdy w 1972 r. wartość wzajemnych obrotów wynosiła 1 mld 573 mln USD, to do 1978 r. wzrosła ona ponad trzykrotnie, do sumy 5 mld 379 mln USD⁵. Głównym hamulcem w rozwoju handlu był wtedy brak walut wymieniających i odpowiednich towarów na eksport po stronie chińskiej, czego konsekwencją stał się chroniczny deficyt handlowy, wynoszący przeciętnie średniorocznie połowę wartości eksportu japońskiego do Chin⁶.

Zawarcie *Długoterminowego Porozumienia Handlowego* pomiędzy Japonią i Chinami otworzyło nową erę w stosunkach gospodarczych obu państw. W znacznej mierze porozumienie to wynikało z inicjatywy strony japońskiej, a w życie wprowadzone zostało głównie dzięki wysiłkom Inayamy Hoshihiro, wiceprezydenta Keidanren (Federacji Japońskich Organizacji Gospodarczych) i przewodniczącego Japońskiej Korporacji Stalowej, głównego japońskiego negocjatora w rozmowach handlowych z ChRL⁷. Porozumienie to zbiegło się z ogłoszeniem 26 lutego 1978 r. przez Hua

³ Yoichi Yokoi, *Plant and Technology Contracts and the Changing Pattern of Economic Interdependence Between China and Japan*, w: *China and Japan. History, Trends, and Prospects*, Edited by Christopher Howe, Oxford 1996, s. 127-128.

⁴ Joint Statement of the Governments of China and Japan, 29 September 1972, w: *Peking Review* z 6 X 1972, s. 12-13.

⁵ Eksport Japonii do Chin w 1972 r. wyniósł 1 mld 108 mln USD, a import 429 mln USD. W 1978 r., odpowiednio eksport — 3 mld 615 mln USD, import — 1 mld 764 mln USD. Patrz, Direction of Trade Statistics Yearbook *International Monetary Fund* Washington, Annual 1979, s. 158.

⁶ Ibidem.

⁷ Inayama Hoshihiro został w 1972 r. przewodniczącym nowo sformowanego Japońsko-Chińskiego Stowarzyszenia Gospodarczego. Od tego czasu usilnie pracował nad ustanowieniem Długoterminowego Porozumienia Handlowego, opartego na idei bezpośredniego związania pomiędzy poziomem chińskich zapasów stali z Japonii a poziomem japońskiego importu ropy naftowej z Chin. Był także pierwszym przewodniczącym Japońsko-Chińskiego Komitetu Długofalowego Handlu, patrz L. Newby, *Sino-Japanese relations ...*, s. 7.

Guofenga, ówczesnego premiera ChRL, *Dziesięcioletniego Planu Rozwoju* przewidującego modernizację gospodarki chińskiej. Planowi temu miało właśnie służyć zawarte z Japonią *Długoterminowe Porozumienie Handlowe*⁸. Stronie japońskiej miało ono zapewnić zaopatrzenie w surowce dla przemysłu, co w okresie kryzysów energetycznych lat siedemdziesiątych posiadało niebagatelne dla Japonii znaczenie. Zgodnie z tym *Porozumieniem* uzgodniono import przez nią z Chin ropy naftowej i węgla o wartości 10 mld USD, w okresie od 1978 do 1985 roku. W ten sposób zamierzano zrównoważyć obroty handlowe, a Chiny mogłyby zwiększyć import zakładów przemysłowych i maszyn. *Porozumienie* obejmowało kontrakty dotyczące wielkiego projektu stalowni Baoshan w Szanghaju⁹. Przy jego zawieraniu nie uwzględniono jednak zacofania gospodarki chińskiej, co w konsekwencji stworzyło wiele napięć we wzajemnych stosunkach.

W grudniu 1978 r. rezerwy dewizowe Chin spadły do 1 mld 600 mln USD, co doprowadziło do rewizji *Dziesięcioletniego Planu Rozwoju*. Nacisk w ramach Planu był stopniowo przenoszony z przemysłu ciężkiego i chemicznego na rolnictwo i przemysł lekki. Doprowadziło to do unieważnienia wielu umów z kontrahentami japońskimi. Już w końcu 1979 r. Chiny formalnie powiadomiły Japonię, że duża liczba kontraktów, w tym 22 dotyczące sprzedaży zakładów przemysłowych wartości 2 mld 600 mln USD, została zamrożona¹⁰. W związku z tym *Długoterminowe Porozumienie Handlowe* zostało poddane rewizji. Przedłużono je na następne pięć lat, to jest do 1990 r., i zmieniono wolumen planowanych obrotów handlowych: miały one wzrosnąć nie dwukrotnie, lecz trzykrotnie, do poziomu 40-66 mld USD¹¹. Polityka „regulacji”, zainicjowana w ChRL w 1981 r.¹², przywracała większą kontrolę nad gospodarką, szczególnie importu, a zmierzała również do promowania eksportu. Polityka ta doprowadziła do zmniejszenia skali dużych projektów przemysłowych, redukcji deficytu budżetowego i stabilizacji cen. Wynikiem jej było także oszczędzanie energii.

Posunięcia te w sumie przyczyniły się do umocnienia więzi gospodarczych z Japonią. Przez trzy lata ChRL uzyskiwała nadwyżkę w obrotach z nią (1981 r. — 207 mln USD, 1982 — r. 1 mld 838 mln USD, 1983 r. —

⁸ Ibidem, s. 8.

⁹ Ch. Howe, *China, Japan and Economic Interdependence in the Asia Pacific Region*, w: *China and Japan, History ...*, s. 111.

¹⁰ L. Newby, *Sino-Japanese relations ...*, s. 11.

¹¹ Ibidem.

¹² Ch. Howe, *China, Japan, and ...*, s. 111.

171 mln USD)¹³. Struktura eksportu i importu wskazywała na komplementarność obu gospodarek. W eksporcie japońskim do Chin pierwsze miejsce zajmowały wyroby walcowane (żelazo) i metale kolorowe, to jest produkty częściowo przetworzone. Średnio stanowiły one — 37% eksportu. Drugie miejsce zajęły maszyny, wyposażenie i środki transportu — średnio 33,5%, a kolejne produkty przemysłu lekkiego — średnio 13,5% i produkty chemiczne — średnio 11,3%. Natomiast w strukturze importu japońskiego z Chin na pierwszym miejscu znajdowały się paliwa i surowce energetyczne — średnio 54,9% (w tym ropa naftowej — średnio 41,1%). Na dalszych zaś znalazły się: gotowa produkcja przemysłowa — średnio 22,75%, towary powszechnego użytku — średnio 15,3% oraz surowce przemysłowe i półfabrykaty — średnio 10,7%¹⁴.

Intensyfikacji współpracy gospodarczej obu krajów oraz łagodzeniu trudności w niej występujących sprzyjała wyraźna wola z obu stron. W trakcie wizyty w Japonii, w maju 1982 r., chiński premier Hua Guofeng, pragnąc poszerzenia i utrwalenia współpracy gospodarczej z Japonią, przedstawił trzy zasady mające stanowić podstawę stosunków bilateralnych. Zasady te — pokoju i przyjaźni, równości i wzajemnej korzyści oraz długoterminowej stabilizacji — spotkały się z entuzjastycznym przyjęciem ze strony rządu japońskiego¹⁵. Podczas wizyty w ChRL japońskiego premiera Zenko Suzuki, we wrześniu tego samego roku, strona chińska zadeklarowała, że narody chiński i japoński powinny okazywać przyjaźń wobec siebie „z pokolenia na pokolenie”, co potwierdzało długofalową politykę rozwoju przyjaznych stosunków z Japonią. Zenko Suzuki poparł to stanowisko. Poglądy te podzielali kolejni japońscy premierzy składający wizyty w Chinach: Yasuhiro Nakasone w marcu 1984 r. i Noboru Takeshita w sierpniu 1988 r.¹⁶. Zewnętrznym wyrazem zgodnego stanowiska obu stron było założenie *Komitetu XXI Wieku Przyjaźni Chińsko-Japońskiej*.

W wyniku reform gospodarczych oraz działania mechanizmów rynkowych znikły poprzednio stale przysparzające kłopotów problemy dewizo-

¹³ Obroty handlowe Japonii z ChRL za lata 1981-1983 były następujące: eksport — 5 mld 76 mln USD (1981); 3 mld 500 mln USD (1982); 4 mld 918 mln USD (1983); import — 5 mld 283 mln USD (1981); 5 mld 338 mln USD (1982); 5 mld 89 mln USD (1983). Patrz, Direction of Trade Statistics Yearbook *International Monetary Found* Washington, Annual 1987, s. 243.

¹⁴ M.I. Krupjanko, *Japonija — KNR. Mechanizm ekonomicznego sotrudniczestwa*, Moskva 1986, s. 107, 112.

¹⁵ Jiang Yuechun, *Present situation and future prospects of Sino-Japanese relations, w: New China in the new international setting, w: Studia Diplomatica 1996*, (The China Institute of International Studies, Beijing; The Shanghai Institute of Peace and Development; The Royal Institute for International Relations, Brussels), vol. 49, no. 4-5, s. 88-89.

¹⁶ Ibidem.

we ChRL. Osiągnięto to w stosunkach z Japonią także dzięki promocji eksportu, odraczaniu płatności, itd. W 1984 r. rezerwy dewizowe Chin osiągnęły poziom 17 mld USD, co pozwoliło ChRL na decentralizację zarówno handlu zagranicznego, jak i inwestycji¹⁷.

Rozwojowi tego handlu sprzyjało również rozbudzenie w społeczeństwie chińskim tendencji konsumpcyjnych, jakich nie mogła zaspokoić produkcja krajowa. Ponadto jej jakość nie dorównywała podobnym produktom japońskim, takim jak telewizory, magnetowidy, lodówki itd., co z kolei spowodowało bardzo wysoki popyt na nie na rynku chińskim. W rezultacie nastąpił niekontrolowany napływ towarów japońskich, do czego przyczyniła się jeszcze nieefektywna kontrola pożyczek bankowych oraz źle pojęta autonomia lokalna i wiążące się z nią nadużycia gospodarcze¹⁸. Sytuacja ta spowodowała powstanie w niedługim czasie znacznego deficytu handlowego z Japonią. O ile w 1984 r. był on jeszcze niewielki — 1 mld 256 mln USD, to już w kolejnym 1985 r. wyniósł 6 mld 56 mln USD, aby utrzymać się jeszcze w 1986 r. na poziomie 4 mld 209 mln USD¹⁹. W tej sytuacji władze chińskie musiały dokonać znacznej podwyżki podatków importowych na samochody oraz elektryczne urządzenia gospodarstwa domowego i wprowadzić tymczasowy zakaz importu wyrobów gotowych.

Restrykcje nakładane na import artykułów konsumpcyjnych trwalego użytku dały odczuwalne rezultaty. W pierwszej połowie 1986 r. japoński eksport samochodów i telewizorów do Chin spadł prawie o 90% w stosunku do tego samego okresu 1985 r.²⁰. Nastąpiła także redukcja importu ciężkich maszyn i artykułów stalowych. Chiny zamierzonego celu jednak nie osiągnęły, gdyż spadek cen na ropę naftową na rynkach światowych spowodował, że zmuszone były do dalszej redukcji importu z Japonii. Rezultatem restrykcyjnej polityki importowej był spadek chińskiego deficytu handlowego do 899 mln USD w 1987 r.²¹. Polityka redukcji importu nie mogła być jednak prowadzona bez końca, zwłaszcza urządzeń elektrycznych i mechanicznych, które były niezbędne dla modernizacji kraju,

¹⁷ L. Newby, *Sino-Japanese relations ...*, s. 12-13.

¹⁸ Ibidem, s. 13.

¹⁹ Obroty handlowe Japonii z ChRL za lata 1984-1986 przedstawiały się następująco: eksport — 7 mld 199 mln USD (1984); 12 mld 590 mln USD (1985); 9 mld 936 mln USD (1986); import — 5 mld 943 mln USD (1984); 6 mld 534 mln USD (1985); 5 mld USD 727 mln USD (1986). Patrz, Direction of Trade Statistics Yearbook *International Monetary Found* Washington, Annual 1991, s. 240.

²⁰ L. Newby, *Sino-Japanese relations ...*, s. 15.

²¹ W 1987 r. wartość eksportu japońskiego do ChRL wyniosła 8 mld 377 mln USD, natomiast wartość importu osiągnęła poziom 7 mld 478 mln USD. Patrz, Direction of Trade Statistics Yearbook *International Monetary Found* Washington, Annual 1991, s. 240.

a tym samym dalszego prowadzenia reform²². Artykuły te obejmowały prawie 1/3 wartości importu Chin z Japonii.

W latach osiemdziesiątych przeprowadzono w Chinach reformę handlu zagranicznego. Jej skutkiem był wzrost obrotów handlowych z zagranicą, w tym także z Japonią. W roku 1988 wartość obrotów chińsko-japońskich wyniosła 19 mld 347 mln USD, a w roku 1989 — 19 mld 560 mln USD. Okazała się ona rekordowa we wzajemnych stosunkach lat osiemdziesiątych. Co więcej, Chiny uzyskały ponownie nadwyżkę w handlu z Japonią. W roku 1988 wyniosła ona 375 mln USD, a w roku 1989 — 2 mld 606 mln USD²³. Wzrost obrotów handlowych niewątpliwie wiązał się ze zmniejszeniem centralnej kontroli nad wydatkami dewizowymi, które w 1990 r. dotyczyła jedynie 40% zasobów dewizowych Chin.

W omawianym okresie dużą rolę w chińskim eksporcie odegrały małe i średnie przedsiębiorstwa. Funkcjonowały one w obrocie rynkowym niemal samodzielnie, a władze lokalne, regulujące ich działanie, miały na nie niewielki wpływ (pokazuje to, na przykład, ich aktywność w mieście Suzhou)²⁴.

Wzrost obrotów handlowych pomiędzy obu krajami miał istotny wpływ na proces modernizacji gospodarki chińskiej. Import zakładów przemysłowych i technologii stanowił bowiem podstawę tego procesu. W ramach szóstego Planu Pięcioletniego, którego realizację rozpoczęto w 1980 r., rząd chiński wybrał 3.000 fabryk, które miano unowocześnić, a Japonia włączyła się do procesu modernizacji wielu z tych zakładów przemysłowych i wprowadzała do nich nowe technologie. Prócz porozumień na szczeblu rządowym, dotyczących dużych zakładów, firmy japońskie zawierały też wiele kontraktów bezpośrednio z przedsiębiorstwami chińskimi. Brała również aktywny udział w realizacji kolejnego, siódmego, Planu Pięcioletniego. O skali importu zakładów przemysłowych i technologii może świadczyć ich wartość, która w latach 1985-1988 wyniosła 11 mld USD, czyli dwukrotnie więcej niż przez całe poprzednie pięćdziesiąt lat. Warto zaznaczyć, iż całkowita wartość kontraktów z lat 1981-1985, wynosząca mniej niż 5 mld USD, stanowiła połowę kwot z lat poprzednich. Współpraca ta ulegała zatem znacznym wahaniom.

²² Bliżej na temat chińskich reform, patrz, Rozdział III. Motory i hamulce chińskich reform, w: W.J. Dziak, *Chiny wschodzące ...*, s. 105-153.

²³ Obroty handlowe Japonii z ChRL za lata 1988 i 1989 przedstawiały się następująco: eksport — 9 mld 486 mln USD (1988); 8 mld 477 mln USD (1989); import — 9 mld 861 mln USD (1988); 11 mld 83 mln USD (1989). Patrz, Direction of Trade Statistics Yearbook *International Monetary Fund* Washington, Annual 1991, s. 240.

²⁴ Ch. Howe, *China, Japan, and ...*, s. 119-120.

Mimo jednak tak znacznego wzrostu wartości zawieranych kontraktów dotyczących zakładów przemysłowych i technologii, rola japońskich firm w unowocześnianiu potencjału gospodarczego Chin zmniejszała się. W ciągu trzech lat, po 1985 r., ich udział spadł do 16%, a w 1988 r. wyniósł jedynie 7,5%²⁵. Miało to wiele przyczyn, choć najważniejsze były cztery z nich:

- Po pierwsze, obniżyła się konkurencyjność oferty japońskiej w wyniku wzrostu wartości jena po wrześniu 1985 roku.
- Po drugie, negatywna reakcja Chin na ścisłe przestrzeganie przez rząd japoński zaleceń Komitetu Koordynacyjnego dla Handlu Wschód — Zachód (COCOM), który w 1987 r. znacznie umocnił kontrolę nad transferem zaawansowanych technologii.
- Po trzecie, wprowadzono w Chinach, wspomnianą powyżej, kontrolę importu z Japonii.
- Po czwarte, zaostrzyła się konkurencja firm zachodnioeuropejskich, które przedstawiały Chinom oferty korzystniejsze niż japońskie²⁶.

Mimo tych trudności obroty handlowe, jak wskazują na to dane z lat 1988 i 1989, wzrastały. Nawet wydarzenia na Placu Tiananmen w czerwcu 1989 r. nie miały istotniejszego wpływu. Reakcje rządu japońskiego na te wydarzenia wyraźnie różniły się bowiem od działań rządów Europy Zachodniej i USA. Japonia jako członek Grupy Siedmiu uprzemysłowionych państw świata (G-7) podpisała wprawdzie wspólne oświadczenie na paryskim szczyście tej Grupy, ale nader wybiórczo wprowadzała w życie sankcje zastosowane przez Stany Zjednoczone i inne rządy państw zachodnich²⁷. Wprawdzie zgodnie z porozumieniami G-7 Japonia zawiesiła wszystkie projekty pomocy gospodarczej dla Chin, co spowodowało także wstrzymanie negocjacji dotyczących trzeciego pakietu pożyczki w jenach, przyznanych Chinom w ramach Oficjalnej Pomocy na Rzecz Rozwoju (ODA), obejmującej lata budżetowe 1990-1995. Jednakże rząd japoński nie uciekał się do sankcji handlowych lub inwestycyjnych²⁸. Dzięki takie-

²⁵ Yoichi Yokoi, *Plant and Technology ...*, s. 131-132.

²⁶ Ibidem.

²⁷ Sankcje te obejmowały: zawieszenie wszystkich oficjalnych kontaktów na wysokim szczeblu z rządem chińskim; zawieszenie sprzedaży technologii wojskowej; zamrożenie pomocy rozwojowej, zapomogowej i pożyczek, Międzynarodowego Funduszu Walutowego i Banku Światowego oraz z innych zagranicznych źródeł; wstrzymanie udzielania przedłużonych wiz dla chińskich studentów za granicą itd., patrz, D. Shambaugh, *China and Japan towards the Twenty-First Century: Rivals for Pre-eminence or Complex Interdependence?* w: *China and Japan, History ...*, s. 84.

²⁸ Ibidem.

mu stanowisku obroty handlowe pomiędzy obu krajami dynamicznie wzrastały, z wyjątkiem 1990 r., bijąc z każdym upływającym rokiem kolejne rekordy.

W 1997 r. obroty te osiągnęły, jak wynika z przytoczonej tabeli, poziom 63 mld 820 mln USD. Tym samym Chiny wysunęły się na drugą pozycję największego, po Stanach Zjednoczonych, partnera handlowego Japonii.

Handel japońsko-chiński w latach 1990-1997 (w mld USD)

Rok	Japoński eksport	Japoński import	Obroty wzajemne	Bilans
1990	6,145	12,057	18,202	-5,912
1991	8,605	14,248	22,853	-5,643
1992	11,967	16,972	28,939	-5,005
1993	17,353	20,561	38,004	-3,298
1994	18,687	27,569	46,256	-8,882
1995	21,934	35,922	57,856	-13,988
1996	21,827	40,405	62,232	-18,578
1997	21,785	42,035	63,820	-20,250

Źródło: Tabela została opracowana na podstawie danych z Direction of Trade Statistics Yearbook *International Monetary Fund* Washington, Annual 1997, s. 271 — lata 1990-1996. Dane za rok 1997 w: *Japan sees growth rate of trade with China slow*, w: *The Nikkei Weekly* February 2, 1998, s. 23.

Cechą charakterystyczną wymiany chińsko-japońskiej w latach dziewięćdziesiątych stał się deficyt handlowy po stronie japońskiej, osiągnął on w 1997 r. aż 20 mld 250 mln USD. Sytuacja jest tym poważniejsza dla Japonii, gdyż Chiny nie są zainteresowane ograniczeniem swojego eksportu do tego kraju, a ona sama ma niewielkie możliwości zwiększania eksportu do Chin. Wiąże to się z ogromnymi zmianami, które zaszły w strukturze japońskiego importu z Chin w latach dziewięćdziesiątych, a zostały spowodowane w dużej mierze przez znaczne zwiększenie eksportowych możliwości ChRL²⁹. W sposób paradoksalny jest to rezultatem zaangażowania Japonii w modernizację gospodarki chińskiej.

²⁹ A.V. SEMIN, *Tendencii w razvitii torgovo-ekonomicheskikh suzajez Japonii s Kitajem*, w: *Problemy Dal'nego Vostoka* 1996, nr 6, s. 70. W poprzednich latach niezmienne utrzymywały wiodącą pozycję materiały surowcowo-paliwowe, przede wszystkim ropa naftowa i węgiel energetyczny.

O ile w latach poprzednich w japońskim imporcie z Chin dominowały materiały surowcowo-paliwowe, przede wszystkim ropa naftowa i węgiel energetyczny, o tyle w latach dziewięćdziesiątych na czoło wysunęły się produkty przemysłu lekkiego oraz maszynowego. Ich eksport do Japonii wzrósł w 1994 r. do 56,9%. Co więcej, w tym samym czasie 30% produkcji przedsiębiorstw z udziałem kapitału japońskiego, działających na terenie Chin, było przeznaczone właśnie na rynek japoński³⁰. Kryzys finansowy, który wybuchł w Azji w 1997 r., spowodował wprawdzie spadek chińskiego eksportu do Japonii, ale był on stosunkowo niewielki (w pierwszych pięciu miesiącach 1998 r. 5,7%), zaś Chiny osiągały nadal znaczne nadwyżki w swych obrotach handlowych tak ze swym wielkim sąsiadem azjatyckim, jak i ze światem (w tym czasie w swych globalnych obrotach handlowych nadwyżkę 18 mld 500 mln USD). Ich rezerwy dewizowe na koniec omawianego okresu przekroczyły 140 mld³¹.

Mimo tak dynamicznego rozwoju chińsko-japońskich stosunków handlowych w latach dziewięćdziesiątych i utrzymania przez Chiny pozycji drugiego największego partnera handlowego Japonii, po Stanach Zjednoczonych, obroty te — na tle japońsko-amerykańskich — przedstawiają się jednak dość skromnie. Na przykład, obroty japońsko-chińskie w 1996 r. wyniosły 62 mld 232 mln USD, to jest ponad trzykrotnie mniej niż japońsko-amerykańskie (które wyniosły wówczas 193 mld 71 mln USD). Można dodać, że obroty chińsko-amerykańskie w tym roku były mniejsze od chińsko-japońskich o 19 mld 322 mln USD, a wynosiły 42 mld 910 mln USD³².

Chiny w tym „wielkim trójkącie” mocarstw gospodarczych Pacyfiku wciąż jednak są partnerem najsłabszym. Na przykład, w 1996 r., a zatem przed nadejściem kryzysu finansowego w Azji, globalna wartość obrotów handlowych (eksport plus import) tych trzech państw przedstawiała się następująco: Stany Zjednoczone — 1 bln 442 mld 323 mln USD; Japonia — 760 mld 253 mln USD; ChRL — 290 mld 141 mln USD³³. Z liczb tych wynika, że wartość handlowych obrotów japońsko-chińskich wynosiła

³⁰ Ibidem.

³¹ *Despite weak yen, China has reasons to keep yuan firm*, w: *The Nikkei Weekly* July 6, 1998, s. 17.

Natomiast łączne rezerwy ChRL i Hongkongu wyniosły 196,8 mld USD w 1997 r. Dodając do tego rezerwy tajwańskie, ogólna suma rezerw dewizowych tzw. strefy chińskiej wyniosła 285,6 mld USD, czyli więcej niż wyniosły w tym roku rezerwy dewizowe Japonii, które ukształtowały się na poziomie 211,9 mld USD. Patrz, Twu Jaw-Yann, *The Yen and East Asia's Currency Turmoil*, w: *Japan Echo* December 1997, s. 14.

³² Direction of Trade Statistics Yearbook *International Monetary Fund* Washington, Annual 1997, s. 157, 270.

³³ Ibidem, s. 151, 270-271.

około 8,2% globalnych obrotów Japonii, natomiast dla ChRL było to prawie 22% jej obrotów. Dla USA handel z Chinami był jeszcze mniej znaczący i stanowił zaledwie 4,3% ich globalnych obrotów, ale dla ChRL Stany Zjednoczone były jednym z głównych partnerów i przypadało na nie prawie 15% jej handlu zagranicznego.

Ważnym elementem stosunków gospodarczych pomiędzy Japonią i ChRL w omawianym okresie są inwestycje bezpośrednie. Polityka „otwartych drzwi” spowodowała, że duża liczba japońskich firm zaczęła inwestować w Chinach we wspólne przedsiębiorstwa, albo też tworzyła całkowicie własne. Procesowi zakładania chińsko-japońskich *joint ventures* towarzyszyło jednak pojawienie się wielu problemów i konfliktów. Były one nieuniknione przy kontakcie dwóch różnych systemów politycznych i gospodarczych. Obie strony dążyły jednak do ich ograniczenia i wypracowania płaszczyzn porozumienia³⁴.

Początkowo inwestycje takie były nieliczne. W latach 1979-1983 w Chinach realizowano zaledwie 25 japońskich projektów inwestycji bezpośrednich, o łącznej wartości 73 mln USD. W 1984 r. ich liczba wyniosła 66, a ich łączna wartość została oszacowana na 114 mln USD. W sumie w pierwszej dekadzie, tj. w latach 1979-1989, zrealizowano w Chinach 691 projektów japońskich inwestycji, których łączna wartość wyniosła 2 mld 437 mln USD³⁵. Cechą charakterystyczną tych inwestycji było to, że aż w 79,8% zostały one ulokowane w sferze nieprodukcyjnej, a jedynie w 17,1% w sferze produkcyjnej. Przy czym w tej ostatniej, to jest w przedsiębiorstwach, wartość inwestycji kształtowała się z reguły poniżej poziomu 4 mln USD³⁶, były to zatem przedsięwzięcia niewielkie. Do 1992 r. japońskie inwestycje w Chinach stanowiły zaledwie 1% japońskich inwestycji zagranicznych. W 1992 r. zakontraktowane inwestycje wyniosły 2 mld 17 mln USD, a w 1993 r. 2 mld 96 mln USD³⁷. Japonia stała się w tym czasie czwartym największym inwestorem po Hongkongu i Macao,

³⁴ Jian-An Chen, *Japanese Firms with Direct Investments in China and Their Local Management*, w: *Japan's Foreign Investment and Asian Economic Interdependence. Production, Trade and Financial, System*, Edited by Shojiro Tokunaga, University of Tokyo Press 1992, s. 257.

³⁵ Ibidem, s. 258.

³⁶ Ibidem, s. 261.

Pierwsze japońsko-chińskie joint venture zostało założone w marcu 1979 r. W 1983 r. było ich 10, by następnie osiągnąć liczbę 47 w 1984 r., a w 1986 r. ich liczba wyniosła 146, z czego jedna trzecia była rentowna, a jedna trzecia znajdowała się w poważnych kłopotach. W 1991 r., według *Beijing Review* japońsko-chińskich joint ventures było około 1900. L. Newby, *Sino-Japanese relations ...*, s. 28; *Beijing Review* April 6-12, 1992, s. 5.

³⁷ Yoichi Yokoi, *Major Developments in Japan-China Economic Interdependence in 1990-1994*, w: *China and Japan, History ...*, s. 149.

Stanach Zjednoczonych i Tajwanie³⁸. Podkreślić należy, iż w tym okresie w sferze produkcyjnej zaangażowane już były nakłady 1 mld 495 mln USD³⁹. Ogólna suma inwestycji bezpośrednich firm japońskich w ChRL na początku 1994 r. przewyższyła 6 mld USD⁴⁰ i nadal szybko rosła. W 1995 r. partnerzy zagraniczni zainwestowali w Chinach 37 mld 736 mln USD, a Japonia zajęła już drugie miejsce z wartością inwestycji równą 3 mld 108 mln USD. Można dodać, że największym inwestorem był nadal Hongkong i Macao (w statystykach często liczone łącznie), a przypadało na nie 20 mld 499 mln USD. Na na trzecim miejscu znalazły się Stany Zjednoczone (3 mld 33 mln USD), a na czwartym Tajwan (3 mld 4 mln USD)⁴¹.

W 1996 r. nastąpił jednak poważny spadek inwestycji japońskich, do 2,510 mld USD (-43,9), a w pierwszej połowie 1997 r. wartość ich wyniosła 1,158 mld USD (-19,1)⁴². W sumie, do 1996 r. japońskie kompanie zainwestowały w gospodarkę Chin powyżej 21 mld USD, wyraźnie przybliżając się do poziomu ulokowanego w tym kraju japońskiego kapitału pożyczkowego⁴³. Tak wielki wzrost japońskich inwestycji bezpośrednich w Chinach wynikał ze wzrostu zainteresowania wielkich japońskich koncernów inwestowaniem w tym kraju. Najwcześniej zaangażowały się tam koncerny zajmujące się produkcją aparatury elektrotechnicznej: Matsuhita Denki, Toshiba, Fujitsu, Nippon Denki, a następnie produkujące samochody. Wśród nich znalazły się Suzuki, Honda, Daihatsu, Nissan⁴⁴. Ponadto sześć dużych korporacji — Mitsubishi, Mitsui, Itogo, Sumitomo, Nisshyo-Iwai, Marubeni — podjęło decyzję o finansowaniu budowy kom-

³⁸ D. Shambaugh, *China and Japan towards ...*, s. 89.

³⁹ White Papers of Japan 1994-1995 (annual abstracts of official reports and statistics of the Japanese government), *The Japan Institute of International Affairs*, Tokyo 1996, s. 110.

⁴⁰ A. Semin, *Japonso-kitajskie otnoszenija podvergajutsja ispytaniju*, w: *Problemy Dal'nego Vostoka* 1996, nr 3, s. 17.

⁴¹ Toshihiko Kinoshita, *Hardly „Autonomous Cycles”*, w: *Look Japan* March 1997, s. 14.

Co do wysokości japońskich zagranicznych inwestycji bezpośrednich istnieją rozbieżności w danych. I tak, według *White Paper on Foreign Direct Investment*, który został wydany 22 grudnia 1997 r. przez Japońską Organizację Handlu Zagranicznego (*Japan External Trade Organization — JETRO*) poziom tych inwestycji za lata finansowe 1994 i 1995 był następujący: 1994 r. — 2,565 mld USD; 1995 r. — 4,473 mld USD. Patrz, *JETRO Releases 1998 White Paper on Global Investment*, w: *Look Japan*, April 1998, s. 35.

⁴² Chodzi w tym przypadku o lata finansowe. Patrz, *JETRO Releases 1998 White Paper on ...*, s. 35.

⁴³ A. Semin, *Japonso-kitajskie otnoszenija v mnogopoljarnom mire*, w: *Problemy Dal'nego Vostoka* 1998, nr 3, s. 13.

⁴⁴ A. Semin, *KNR — Japonija: Kompromissy radi ekonomiceszkiego sotrudnicestwa*, w: *Problemy Dal'nego Vostoka* 1993, nr 3, s. 29.

pleksu petrochemicznego w Północnych Chinach na sumę 4 mld USD⁴⁵. Również japońskie firmy handlowe, zwłaszcza od 1992 r., zaczęły planować większe zaangażowanie w Chinach. Firmy takie jak Haohan, Dayoy, Seibu zaplanowały utworzenie sieci centrów handlowych, domów towarowych i supermarketów w Pekinie, Szanghaju oraz w specjalnych strefach gospodarczych⁴⁶.

Warto wspomnieć, iż Japonia aktywnie współpracuje ze stroną chińską w tworzeniu nowych wolnych stref gospodarczych, stanowiących ważny element formującej się gospodarki rynkowej w tym kraju. Działalność japońskich firm związana jest głównie z rejonem Zatoki Bohajskiej, prowincjami Shandong i Liaoning, czyli ze strefą jej dawnych wpływów. Miasto Dalian, leżące na Półwyspie Liaodong (w prowincji Liaoning), stało się w latach dziewięćdziesiątych głównym centrum inwestycji japońskich⁴⁷.

Nową, atrakcyjną sferą dla nich stał się rynek ubezpieczeniowy. W 1992 r. pierwsza japońska forma ubezpieczeniowa, Tokyo Marine & Fire Insurance Co., największy japoński ubezpieczyciel (poza ubezpieczeniami na życie) uzyskała pozwolenie na utworzenie swojego oddziału w Szanghaju. W sumie cztery największe japońskie firmy ubezpieczeniowe: to jest wspomniana powyżej, Mitsui Marine and Fire Insurance Co., Yasuda Fire & Marine Insurance Co. i Sumitomo Marine (nie ubezpieczające na życie) — otworzyły około 30 swoich biur przedstawicielskich w całych Chinach. Po jednym przedstawicielskim biurze otworzyło także osiem firm prowadzących ubezpieczenia na życie⁴⁸.

Nowym zjawiskiem jest też pojawienie się inwestorów z ChRL w Japonii. W 1985 r. rozpoczęła swą działalność w Tokio pierwsza chińska firma handlowa: Sinochem Japan (choć w formie spółki, to całkowicie zależna finansowo od macierzy⁴⁹). W 1997 r. samodzielnie działających chińskich firm było w tym kraju już 74. Natomiast chińsko-japońskich *joint ventures* było wtedy 111, co oznaczało podwojenie ich liczby od 1991 r.⁵⁰

Najbardziej spektakularnym przedsięwzięciem japońsko-chińskiej współpracy inwestycyjnej lat dziewięćdziesiątych wydaje się oddany już do

⁴⁵ Ibidem.

⁴⁶ Ibidem.

⁴⁷ A. Semin, *Japono-kitajskie relacje: etapy rozwoju, stan, perspektywy*, w: *Problemy Dalekiego Wschodu* 1993, nr 2, s. 27.

⁴⁸ Wartość chińskiego rynku ubezpieczeniowego rośnie z roku na rok. O ile w 1985 r. kształtowała się ona na poziomie 2-3 mld yuanów, to już w 1996 r. wyniosła ona 85,6 mld yuanów. Patrz, w: *Huge Chinese market during Japanese insurers*, w: *The Nikkei Weekly*, February 9, 1998, s. 18.

⁴⁹ *Chinese concerns see Japan as springboard*, w: *The Nikkei Weekly* November 24, 1997, s. 34.

⁵⁰ Ibidem.

eksploatacji podwodny kabel światłowodowy, który połączył Tokio i Szanghaj. Wartość tej inwestycji wyniosła 770 mln USD⁵¹.

Ważnym elementem japońsko-chińskich stosunków gospodarczych jest, wspomniana powyżej, Oficjalna Pomoc na Rzecz Rozwoju. Japońskie programy pomocy dla Chin zainicjowano w 1979 r., kiedy to ówczesny premier japoński Masayoshi Ohira odpowiedział na prośbę skierowaną do niego przez wicepremiera Gu Mu, głównego chińskiego planistę gospodarczego⁵². Japońska pomoc wiązała się jednak z „Trzema Zasadami”. Pierwsza mówiła, iż pomoc ta musi być zgodna z zachodnimi programami i polityką. Druga podkreślała, że nie może ona zniekształcać równowagi japońskiego programu pomocy dla całej Azji. Natomiast trzecia akcentowała, że nie może to dotyczyć współpracy wojskowej⁵³. Pierwsze porozumienie w sprawie pomocy związane było z Długoterminowym Porozumieniem Handlowym. Późniejsze programy zostały uzgodnione w 1984 r. (pożyczki Nakasone) i w 1990 r. (pożyczki Takeshity)⁵⁴.

Wartość tej pomocy wzrastała z roku na rok. O ile w 1985 r. wyniosła ona 387,99 mln USD, to już w 1992 r. osiągnęła sumę 1,050 mld USD, a w 1993 r. — 1,350 mld USD. W 1992 r. Japonia znajdowała się już na pierwszym miejscu w świecie, jeśli chodzi o udzielanie pomocy, która wyniosła wówczas 11 mld 474 mln USD⁵⁵. Chiny znalazły się zatem na pierwszym miejscu wśród krajów, które korzystały z pomocy Japonii. Kolejnymi były: Indonezja (1,448 mld USD), Filipiny (753,39 mln USD), Tajlandia (350,15 USD) i na piątym miejscu Indie (295,95 mln USD)⁵⁶.

W połowie lat dziewięćdziesiątych pojawiły się zakłócenia w sprawnie przekazywanej dotąd Chinom pomocy Japonii. W połowie 1995 r. Japonia zawiesiła mianowicie swe subwencje, z wyłączeniem pomocy humanitarnej, co wiązało się z jej protestem przeciwko przeprowadzanym wtedy przez Pekin próbom z bronią nuklearną⁵⁷. Niemniej jednak na 1996 r.

⁵¹ Kabel ten zapewnił funkcjonowanie 7560 linii komunikacyjnych, tj. o 80% więcej niż wszystkich chińskich międzynarodowych linii komunikacyjnych funkcjonujących do czasu jego oddania. Patrz, *Sino-Japanese Submarine Cable*, w: *Beijing Review*, January 17-23, 1994, s. 8.

⁵² Ch. Howe, *Introduction: The Changing Political Economy of Sino-Japanese Relations: A Long Term View*, w: *China and Japan, History ...*, s. 18.

Oczywiście w latach siedemdziesiątych również miała miejsce japońska pomoc udzielana Chinom. Pomoc dla Chin od 1979 r., była pomocą realizowaną już w ramach przemównej polityki chińskich reform i otwartych drzwi.

⁵³ Ibidem.

⁵⁴ Ibidem.

⁵⁵ Japan's ODA Official Development Assistance Annual Report, *Ministry of Foreign Affairs, JAPAN*, za lata 1990 (s. 46) i 1994 (s. 19, 26, 111).

⁵⁶ Ibidem (ODA za 1994 r.), s. 111.

⁵⁷ *The Japan Times Weekly*, January 13-19, 1997, s. 2.

zaplanowano rozpoczęcie realizacji już Czwartego Pakietu Pożyczek w Jenach, rozłożonych na okres pięcioletni. Objął on projekty dotyczące rolnictwa, środowiska naturalnego, terenów zacofanych z głębi kraju, mających jednak ogromne możliwości rozwoju, a ponadto pomoc na infrastrukturę gospodarczą⁵⁸. Wartość pożyczek w ramach tego pakietu określono na 4 mld 800 mln USD (cztery pożyczki łącznie)⁵⁹.

Dla programów realizowanych z tych funduszy rząd japoński wyznaczył pięć priorytetowych sektorów. Pierwszym z nich była rozbudowa infrastruktury gospodarczej (obejmującej transport, komunikację i zaopatrzenie w energię elektryczną). Następnym było rolnictwo, szczególnie zaś przedsięwzięcia na rzecz poprawy produktywności po to, by zapewnić Chinom stabilne zaopatrzenie w żywność. Kolejnym priorytetem była ochrona środowiska naturalnego. W tej sferze chodziło głównie o wykorzystanie japońskich doświadczeń i technologii, jak też przygotowywanie ekspertyz technicznych oraz wdrożenia. Czwarty sektor stanowiła służba zdrowia, a szczególną uwagę zwrócono na tereny trudnodostępne. Wreszcie ostatni z priorytetowych sektorów to rozwój zasobów ludzkich. Szczegółne miejsce ma w nim promocja edukacji, obejmująca bazę szkoleniową. W jego ramach kładzie się nacisk na szkolenia personelu na średnim poziomie technicznym i kierowniczym⁶⁰.

Jednym z licznych przykładów japońskiej pomocy może być zobowiązanie się Japonii do przyznania Chinom subwencji w wysokości 2 mld 500 mln USD, aby wspomóc projekty dotyczące zasobów wody dla rolnictwa i sprzętu medycznego. Suma 1,1 mld USD ma być przeznaczona, zgodnie z projektem, na zakup sprzętu do wzmocnienia grobli i poprawy systemów irygacyjnych wokół Jeziora Dongting w Prowincji Hunan. Natomiast kwota 1,4 mld USD ma być przeznaczona na szkolenie instruktorów mających pomóc w obniżeniu współczynnika umieralności wśród noworodków, w rozbudowie opieki nad kobietami w ciąży i karmiącymi matkami, jak również na zakup sprzętu medycznego dla Autonomicznego Regionu Mongolii Wewnętrznej⁶¹. Niewątpliwie, szeroki wachlarz programów Oficjalnej Pomocy na Rzecz Rozwoju udzielana przez rząd Japonii, odgrywa istotną rolę w rozwoju gospodarki chińskiej.

⁵⁸ Japan's ODA Official Development Assistance Annual Report, *Ministry of Foreign Affairs*, JAPAN 1994, s. 258.

⁵⁹ W 1996 r. rozpoczęto realizację pierwszej pożyczki w jenach. Japoński premier, Ryutaro Hashimoto, podczas swojego wrześniowego pobytu w Pekinie w 1997 r., obiecał kolejną pożyczkę w jenach w wysokości, w przeliczeniu na dolary, ponad 1 mld 600 mln USD. Patrz, *The Nikkei Weekly*, September 15-21, 1997, s. 3.

⁶⁰ Japan's ODA Official Development Assistance Annual Report, *Ministry of Foreign Affairs*, JAPAN 1994, s. 259.

⁶¹ *The Nikkei Weekly*, November 24-30, 1997, s. 2.

W ramach dalszej modernizacji gospodarki Chin ważnym przedsięwzięciem może stać się udział Japonii w realizacji jednego z największych projektów: zbudowania linii kolejowej szybkiego ruchu pomiędzy Pekinem i Szanghajem⁶². Zgodnie z deklaracją premiera Li Penga inwestycja ta ma być zrealizowana do 2010 r.⁶³ 16 kwietnia 1998 r. Japonia i Chiny podpisały porozumienie związane z realizacją tego projektu, co oznaczało jej wygraną w konkurencji z Francją i Niemcami⁶⁴. Jednak nieraz Japończycy wychodzili pokonani z takich przetargów polityczno-gospodarczych. Między innymi przegrali walkę o kontrakty dotyczące zbudowania 14 generatorów potrzebnych w pierwszej fazie realizacji wielkiego projektu hydroenergetycznego — Zapory Trzech Przełomów na Rzece Jangcy, a ich wartość wynosiła 740 mln USD⁶⁵.

Na rozwój stosunków gospodarczych Japonii z Chinami pozytywnie oddziałuje także rozwijający się ruch turystyczny, choć głównie jednostronny, jak też kształcenie młodzieży na uczelniach obu krajów. W latach dziewięćdziesiątych nastąpił znaczny wzrost liczby japońskich turystów odwiedzających Chiny. W 1992 r. było ich 398 tys., a w 1996 r. już 608 tys. Chińskich turystów wyjeżdżających do Japonii było nieporównanie mniej, choć już się oni pojawili, w liczbie 11-12 tys. rocznie⁶⁶. Japonia jest dla Chińczyków, tak jak i dla turystów z innych części świata, zbyt droga. O wiele lepiej przedstawia się kształcenie chińskich studentów na uniwersytetach japońskich. Stanowią oni najliczniejszą grupę wśród studiujących tam cudzoziemców. Według danych na dzień 1 maja 1997 r. było tam ich 22 323, co stanowiło 43,7% studentów zagranicznych w Japonii. Następne miejsca zajmowali studenci z Południowej Korei (11 785 — 23,1%),

⁶² *Foreign know-how called key to China bullet train*, w: *The Nikkei Weekly*, May 11, 1998, s. 18.

⁶³ *Japan vies for Beijing — Shanghai high-speed train project*, w: *The Japan Times Weekly*, March 31-April 6, 1997, s. 13. Czas podróży między dwoma miastami ma być zredukowany do sześciu lub siedmiu godzin. Obecnie trwa siedemnaście godzin. Odległość między nimi wynosi 812 mil.

⁶⁴ Patrz, *Japan, China agree to build railroads*, w: *The Nikkei Weekly*, April 6, 1998, s. 18.

⁶⁵ Zwycięzcami okazali się: konsorcjum francuskie *GEC Alsthom* i szwajcarskie *ABB* z dostawcami obejmującymi *Kompanię Sprzętu Energii Elektrycznej Harbin* i norweską *Korporację Energii Elektrycznej Kvaerner*. Patrz, *Japan loses Three Gorges bidding war*, w: *The Japan Times Weekly*, September 1-7, 1997, s. 3.

Koszty budowy zapory mają wynieść 21,1 mld USD. Patrz, *The Japan Times Weekly* January 13-19, 1996, s. 12.

⁶⁶ Patrz, *Facts and Figures of Japan. 1997 Edition*, *Foreign Press Center, Japan*, Tokyo, s. 106-107.

Tajwanu (4323 — 8,5%), Malezji (2128 — 4,2%), Indonezji (1070 — 2,1%) i Stanów Zjednoczonych (999 — 2,0%)⁶⁷.

Jak widać z tego przeglądu różnych form współpracy, z konieczności skrócowego, rozwój japońsko-chińskich stosunków gospodarczych następował nader dynamicznie i to na różnych płaszczyznach. Rok 1978 był dla nich przełomowy, gdyż uruchomiono wtedy w Chinach zupełnie nowe mechanizmy związane z przyspieszoną modernizacją kraju, przechodzeniem do gospodarki rynkowej i zacieśnianiem, poprzednio zredukowanych do minimum, stosunków Chin ze światem. Mimo wielu przeszkód i trudności obiektywnych występujących w procesach modernizacji (jak choćby szybko rosnące potrzeby energetyczne, związane z dynamicznym rozwojem Chin), reformy są kontynuowane. O ich głębokości i tempie może świadczyć, między innymi, gwałtowny rozwój reklamy w chińskich środkach przekazu, adresowanej także do dzieci. Japonia nie tylko wносиła istotny wkład w rozwój gospodarczy Chin, zwłaszcza jeśli chodzi o wprowadzanie nowych technologii, choć — jak skarżą się Chińczycy — są to technologie trzeciej generacji⁶⁸. Bardzo istotne było również czerpanie przez Chiny z jej doświadczeń i wzorców dotyczących stylu życia, nowej zokcydentalizowanej kultury, itp., (choć wzorce takie czerpano również z Hongkongu i Tajwanu). W rezultacie w sferze gospodarczej zaczęła zmieniać się zasadniczo struktura chińskiego eksportu, także do samej Japonii. Zaczęły w nim dominować towary przemysłu lekkiego i maszynowego, co zapewne będzie się jeszcze umacniać. Mocne miejsce uzyskały w gospodarce chińskiej inwestycje japońskie, których udział jest znaczący i zapewne nie zmniejszy się.

Gospodarka chińska znajduje się ciągle w fazie transformacji i upłynie jeszcze wiele lat, zanim jej struktury gospodarcze staną się mocne i stabilne, a Chiny będą faktycznie mogły zostać groźnym konkurentem dla innych państw wysoko uprzemysłowionych, w tym i Japonii. Aktywny jej udział w modernizacji gospodarki chińskiej będzie zatem w latach najbliższych nadal pożądanym na wszystkich wspomnianych powyżej płaszczyznach.

Stabilny i trwały rozwój stosunków gospodarczych pomiędzy obu państwami jest korzystny nie tylko dla Chin, ale też dla Japonii. Biorąc pod uwagę ich geopolityczne położenie w regionie Azji Pacyfiku, rozwój pomyślnych stosunków między nimi, zwłaszcza w sferze gospodarczej, nie będzie również obojętny dla innych państw regionu oraz dla jego przyszłości.

⁶⁷ *Japanese universities plan new tactics to draw foreigners*, w: *The Nikkei Weekly*, February 9, 1998, s. 20.

⁶⁸ W tym wypadku, w odróżnieniu od Japonii i Stanów Zjednoczonych, korzystnie wyróżnia się Europa, która eksportuje do Chińskiej Republiki Ludowej technologie drugiej generacji.

Elżbieta Potocka

SPÓR TERYTORIALNY — GŁÓWNA PRZESZKODĄ W NORMALIZACJI STOSUNKÓW ROSYJSKO-JAPOŃSKICH

Do końca XX wieku pozostał rok. Czy jednak wystarczy, by Rosja i Japonia pozbyły się obciążeń II wojny światowej? Mimo że od zakończenia amerykańskiej okupacji Japonii i odzyskania przez nią pełnej suwerenności minęło 48 lat, oba państwa nie podpisały traktatu pokojowego. Jego brak jest „rzeczą nienormalną”, stwierdził w wypowiedzi dla agencji ITAR-TASS 23 sierpnia 1999 r. Maneo Suzuki, zastępca szefa kancelarii rządu, odpowiedzialny za stosunki Japonii z Rosją.

1. Geneza problemu

Sytuacja ta powstała w wyniku odmowy podpisania przez Związek Radziecki traktatu pokojowego w San Francisco, w dniu 8 września 1951 r., zaakceptowanego przez innych aliantów. Od chwili rozpoczęcia prac przygotowawczych do jego zawarcia, miał on jednak separatystyczny charakter, gdyż Stany Zjednoczone, jako główne mocarstwo okupacyjne w Japonii zakładały, że Związek Radziecki niekoniecznie musi go podpisać¹. Władzom w Waszyngtonie chodziło głównie o to, by w traktacie tym nie zatwierdzić zmian, które zaszyły na Dalekim Wschodzie po zakończeniu II wojny światowej. Dotyczyło to przede wszystkim nabytków terytorialnych, które w wyniku przyłączenia się do wojny z Japonią uzyskał Zwią-

¹ *New York Times* z 18 września 1949 r., także Shigeru Yoshida, *The Yoshida Memoirs*, Boston 1962, s. 249-253, 264.